

הפקולטה למדעי היהדות

לשכת רב הקמפוס

דף שבו ע

פרשת פינחס, תשס"ז
מספר 711מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מפקדים בתנ"ך

הוראות כלליות למפקד

בפרשתנו מופיע המפקד האחרון של ישראל במדבר. קדמו לו מפקדים אחרים, ובספר שמות בפרשת "כי תשא" ניתנו הנחיות כלליות למפקד: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש פֶּה נִפְשׁוֹ לָהֶם בַּפֶּקֶד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם" (ל:יב). משמע, אם תרצה לדעת את מספר בני ישראל, אל תמנע לגולגולת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ועל ידי ספירת השקלים תדע את מניינם. לדברי רש"י על אתר, המפקד באמצעות השקלים נועד להגן על העם, "שהמנין שולט בו עין הרע, והדבר בא אליהם, כמו שמצינו בימי דוד" (שמו"ב כד:א-י). ה'חזקוני' אומר שיש להבחין בין לשון "כי תשא" שמשמעה לעתיד ובין לשון "שאו" המופיעה בפרשתנו ופירושה - מיד, ולכן כללי המפקד נלמדים מהכתוב בפרשת "כי תשא".

הנמנים במפקד הם בני עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא, כיוון שבגיל זה יש לאנשים כושר גופני טוב, כדברי הכתוב במסכת אבות: "בן עשרים לרדוף" (ה:כד). בגיל זה חלה גם תחילת ההענשה בידי שמים. ההנחיה האחרונה היא לתת את השקלים - "כסף הכפורים" בלשון הכתוב - "על עבדת אהל מועד, והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה'" (שמו"ל טז). ממנה ניתן אולי ללמוד שזוהי מצווה לדורות.

המפקדים

המדרש (במ' רבא ב, יט) מנסה לתת טעם למפקדים השונים: "מתוך חִיבְתָן מוֹנֶה אוֹתָם כֹּל שְׁעָה"; כשיצאו ממצרים מנאם, וכשנפלו בעגל מנאם לידע מנין הנותרים (שמו"ל ח:כו), באחד בניסן הוקם המשכן (שמו"מ יז) ובאחד באייר מנאם (במד' א:ב).

המפקד הראשון בספר במדבר נועד כנראה לברר את מספר הלוחמים בכל שבט ושבט, כדי לאפשר היערכות טובה לקראת המלחמה הצפויה לעם ישראל בהיכנסם לארץ, וכך אכן מפרש ספורנו. הרמב"ן אומר בראשית פירושו (במד' א:מה): "ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה, ... אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים, כך וכך בני עשרים". אך בהמשך דבריו הוא אומר: "והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה, כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף".

בהוראות למפקד זה נאמר: "יִתְּלִדּוּ עַל מִשְׁפַּחָתָם" (שם יח). לפי רש"י "הביאו ספרי ייחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט". כלומר, הייתה כוונה לשמור את ייחוסם לשבטים ("לבית אבתם"), מפני שזכות אבותם מסייעתם (קידושין עו"ב), וזה כאמרם (שם ע"ב) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל.

במפקד זה לא נמנו הלוויים, היות שהם לא גויסו לצבא. בשלב מאוחר יותר, משה נצטווה למנות אותם בנפרד, משום ש"כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו", כפי שאומר רש"י בפירושו לבמד' א:מט. רש"י נותן נימוק נוסף למניין הנפרד: ש"צפה הקב"ה שעתידה לעמוד

גזירה על כל הנמנין מבין עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר, אמר אל יהיו אלו בכלל, לפי שהם שלי, שלא טעו בעגל". את הלוויים פקדו מגיל חודש ומעלה משום שהלוויים תפסו את תפקידם של הבכורות הנפדים כשהם בני חודש (במד' ג: יד-טו).

כאמור, המפקד האחרון מופיע בפרשתנו, בהיות עם ישראל בשטים. לפי עצת בלעם, בנות מואב הזמינו את בני ישראל לזבחי אלוהיהם, "ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן" (כה: ב). ה' פקד על משה לקחת את ראשי העם ולהוקיעם לה' נגד השמש, ובשל העוון פרצה מגפה בעם ישראל (שם: א-ט). בזכות הפעולה המהירה של פינחס עצר ה' את המגפה, ושוב נצטוו משה ואלעזר למנות את כל עדת ישראל מבין עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא (כו: ב). לפי ה'חזקוני' היה צורך במפקד נוסף בשל עקרון החלוקה של הארץ לפי גודל השבטים.

מפקד האוכלוסים בימי דוד

כאמור, לפי ההנחיות שבפרשת "כי תשא", אין לפקוד את ישראל על ידי מנייה ישירה של האנשים, ובמשתמע אין למנות אותם שלא לצורך. המלך דוד ציווה את מפקד הצבא יואב למנות את האוכלוסים בכל ארץ ישראל (שמו"ב כד: א-ט), "וידעתי את מספר העם" (שם ב). יואב ניסה לשנות את דעת המלך ואמר לו: "ויוסף ה'... אל העם כהם וכהם מאה פעמים... ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה" (שם ג)?

על מניין זה נאמר (במדבר רבא פרשה ב, יז): "ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר, כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ, שלא לצורך בימי דוד". אחרי תשעה חודשים ועשרים יום שבו הפוקדים לירושלים ומסרו למלך את תוצאות המפקד. אך אז "ויך לב דוד אתו... ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר-נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד" (שם י). כמענה לבקשתו שלח ה' אליו את גד הנביא שהביא בפניו שלושה עונשים על מנת שיבחר אחד מהם.

רמב"ן (בפירושו לבמד' א: ב) מונה שתי סיבות אפשריות לחרון אף ה':

א. שדוד מנאם שלא לצורך, כפי שכתוב במדרש.

ב. "ייתכן עוד... כי דוד צוה למנות כל איש ישראל... מבין שלש עשרה שנה ומעלה... כי לא נזכר במנינו 'מבין עשרים שנה ומעלה'.

לדעת הרמב"ן טעה דוד גם בעצם המניין וגם בשיטת המניין, מפני שבפרשת 'כי תשא' לא נאמר במפורש שיש לנהוג כך לדורות.

פרופ' יהושע עברי

מיתר

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע